

Sub ape și sub Pământ.

Investigații arheologice Noviodunum 2022. Incinta Nord

Aurel-Daniel Stănică

Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion” Tulcea

aurelstanica@gmail.com

Complexul arheologic Isaccea-*Noviodunum* este format din vestigiile cetății romano-bizantine, medio-bizantine și medievale, o întinsă așezare civilă delimitată de trei valuri de apărare cu șanțurile aferente, la care se adaugă, spre sud și sud-est, necropolele cetății și așezările rurale. Situl localizat la aproximativ 2 km de centrul orașului Isaccea (**Fig. 1**), pe un promontoriu, în apropierea unuia dintre cele mai importante vaduri ale Dunării, de pe cursul său inferior, în punctul „Pontonul Vechi” sau „Eski Kale” (în limba turcă Cetatea Veche), reprezintă una dintre cele mai importante zone arheologice din nordul Dobrogei.

Poziția fortificației romane, romano-bizantine, medio-bizantine și medievale a fost una strategică, în apropierea ghecetului de la Isaccea, ultimul vad de traversare a Dunării înainte de Deltă, care permitea supravegherea cu ușurință a ambarcațiunilor civile și militare pe culoarul care leagă Dunărea de Marea Neagră prin Delta Dunării sau controlul drumurilor ce traversau cea mai importantă „trecătoare” din nordul Dobrogei spre sudul Basarabiei și stepele nord pontice.

Fig. 1. Localizarea sitului de la Isaccea-*Noviodunum*

Istoricul cercetărilor

Complexul arheologic¹ a intrat în atenția lumii științifice la mijlocul secolului al XIX-lea, când numeroase personalități ale arheologiei românești acordau atenție ruinelor aflate în vecinătatea localității Isaccea (Baumann, V.H., 2010). Localizarea anticului Noviodunum, la NE de localitatea Isaccea (de către E. Dejardins în anul 1868), cercetările de teren și întocmirea primului plan (de către P. Polonic în anul 1895) reprezentau singurele informații pentru situl cunoscut, îndeosebi pentru locuirea romană. În cadrul proiectului de cercetare arheologică sistematică Noviodunum 2030 a fost inițiată o cercetare privind dosarul documentar al zonei arheologice Isaccea-Noviodunum.

Dosarul documentar

Datorită poziției sale geografice, precum și apropierea vadului de trecere, orașul Isaccea este des vizitat de călători, diplomați, cronicari sau comercianți care, în trecerile lor prin regiune, consemnează și ruinele din vecinătatea orașului Isaccea. Astfel, Mustafa Ğelalzade, care a scris o istorie detaliată a domniei lui Suleiman Magnificul, a participat la expediția acestuia din anul 1538, face următoarele precizări: „În ziua de 22 a lunii rebi-ul-evvel (22 rebi I <945> = 18 august 1538), oastea otomană a sosit la schela fluvială Isaccea (Isakci)... În războaiele sfinte (gaza) ale Împărăției otomane, oștile din Anatolia erau totdeauna așezate la dreapta sultanului. Beilerbeiul acestei oști nesosind încă, împăratul a fost nevoit să dea comanda acestei oștiri celui de-al doilea vizir al său Mehmed-pașa, care a fost însărcinat să se ocupe de cercetarea împrejurimilor târgului Isaccea. „*Pe vremuri, aici se afla un mare oraș care avea în jur un zid foarte gros și trainic. Acest oraș, întărit în vechime, era unul din cele mai cunoscute în lume. Cu timpul și treptat, locuitorii acestui oraș s-au răspândit în toate părțile și mare parte din acest oraș s-a preschimbat în ruine.*” (Cronici turcești 1). Mai departe, cronicarul otoman subliniază rolul fluviului Dunărea, care „a făcut să înflorească foarte mult aceste ținuturi”, intensul comerț din regiune, precum și rolul de „schelă (port s.n.), pentru Crimeea, Țara Leșească, și pentru ținuturile cehe”. Din aceste relatări, reținem consemnarea în vecinătatea schelei și târgului de la Isaccea a ruinelor aparținând anticului Noviodunum și enigmaticului oraș bizantin Vicina, definite de toponimul turcesc Eski-Kale (Pontonul Vechi).

Negustorul Martin Gruneweg descrie călătoriile sale în Imperiul otoman, lăsând informații valoroase referitoare la Moldova, Țara Românească și Dobrogea. În călătoria din anul 1593 a sosit la Isaccea, lăsând o descriere detaliată a orașului și edificiilor sale. Aici află

¹ Cetatea Isaccea-Noviodunum este un sit pluristratificat, care necesită o abordare pentru fiecare perioadă istorică în parte. În anul 2001, am inițiat împreună cu Victor H. Baumann Proiectul de Cercetare Noviodunum 2000, cu o serie de obiective (pe zece ani) ce vizau să abordeze, interdisciplinar, raportul dintre cetate, așezarea civilă delimitată de cele trei valuri de Pământ și hinterland, precum degajarea unor segmente din incinta de sud și din edificiile intramuros sau identificarea nucleelor cimiteriale, drumuri de acces și legătura cu așezarea civilă/orașul. În funcție de finanțările avute la dispoziție, unele obiective nu au fost preluate în următoarele etape ale proiectului Noviodunum 2020 și Noviodunum 2030.

de la localnici următoarea poveste: „De pe un deal, în stânga, nu departe de oraș, se vede în depărtare un atât de frumos deal înalt și pleșuv, încât nu are egal în frumusețe. Despre acest deal este răspândită legenda că un stăpânitor a poruncit oastei sale ca la întoarcerea peste Dunăre, după încheierea războiului, fiecare din acea mulțime să aducă o torbă (aceasta e un săculeț de pâine) de Pământ. Astfel vroia să arate numărul mare al oastei sale și așa s-a înălțat acest morman.” (Călători străini S.N. Supliment I). Movila Mare sau Kurgan Vizir, cel mai înalt monument funerar din Dobrogea, apare consemnat pentru prima dată.

Pentru secolul al XVII-lea, învățatul turc Kiatip Çelebi, în cartea consacrată expediției sultanului Osman al II-lea (1621/1030 H) împotriva polonilor la Hotin, descrie Sacci (Sakci s.n.) „ca un loc de trecere vestit, pe malul Dunării. ... Sultanul Osman a trecut pe acolo cu prilejul expediției din 1029 (1621) împotriva Poloniei și a construit o cetate, o geamie și o baie publică” (Cronici turcești 2). Cetatea de la Saqci (Isaccea), puțin cunoscută în literatura de specialitate, este diferită de fortificația de la Noviodunum, care își încetează existența spre finalul secolului al XIV-lea (Stănică, A.D., 2016). Astfel, așezarea și cetatea de la Saqci (Isaccea) a preluat rolul jucat anterior de orașul antic Noviodunum.

Cronicarul Silahdar Findiklil Mehmed Ağa descrie evenimentele la care a fost martor „în a șasea zi a lunii rebi I 1083” (2 iulie 1672) la sosirea padișahului Mehmed al IV-lea în „împrejurimile Isaccei”, unde a „descins în cortul imperial așezat în apropierea dealului (Movila Mare sau Kurgan Vizir s.n.) numit Sultan-Osman-Han-Tepesi” (Cronici turcești 2).

La începutul secolului al XVIII-lea, eruditul domnitor moldovean Dimitrie Cantemir face o primă încercare de atribuire cronologică a vestigiilor de aici, menționând la Isaccea, „cetate situată pe țiernurea de media-di a Dunărei nu departe de Galați în Moldavi’a. Edificiile vechi ca se vedu într’ens’a, sunt probe evidente de antichitatea ei. Dar’ nu se vede urma nici în muri nici în fundamente, că cine ar’ fi fostu fundatorele ei. Se pare totuși că ea este oper’a coloniilor romane în Daci’a, seu pote chiar’ a Daciloru” (Cantemir, 2019).

Celebrul geolog arheolog francez Jacques Boucher de Crèvecœur de Perthes, care a călătorit în anul 1853 de la Sulina spre Viena, descrie în detaliu traseul parcurs, iar pentru zona Isaccea face următoarele observații: „Un tumul, ce domină toate colinele din apropiere, se vede în fața noastră. Cei de aici îl numesc mormântul lui Traian. Este de un efect admirabil și poate fi zărit de la o distanță mare. Pe malurile fluviului sunt ruinele zidurilor și resturile din podul pe care Traian l-a ridicat pe Dunăre în jurul anului 114. Zărim pe malul turc o baterie puternică, apoi orașul Isaccea luat și dăruit de ruși în 1828” (Călători străini S.N. 6).

Ruinele anticului Noviodunum, Movila Mare sau Kurgan Vizir apar deseori consemnate de cei care accesează trecătoarea de la Isaccea sau vizitează orașul începând cu secolul al XVI-lea.

Dosarul arheologic

În cazul Incintei de Nord, au fost realizate *săpături arheologice de salvare* în anii 1955 și 1956, care au fost continuate în anii 1970 și 1971, cu o înregistrare mai detaliată, însoțită de un plan al monumentelor descoperite (Barnea, I., Barnea, A., 1984; Baumann, V.H., 2010).

Cele patru campanii de cercetări au fost valorificate în două rapoarte ce cuprind descrierea descoperirilor începând la de vest la est. Au fost realizate un număr de șapte (!!!) secțiuni, care au surprins ruinele unor construcții civile, edificii termale, succesiuni de ziduri, etc. Pentru incintă avem un plan care consemnează turnurile, curtilele și informații sumare referitoare la tipurile de mortare utilizate.

Astăzi, de-a lungul plajei (Faleză sau Incintă Nord) (**Fig. 2**) se pot observa pe cca. 300 m lungime și o lățime de cca. 20-30 m (în funcție de nivelul apelor Dunării) ruinele dinspre nord ale orașului și, posibil, ale portului antic. Săpăturile arheologice de salvare de pe faleză Dunării, au stabilit „*trei faze*” de refacere a fortificației.

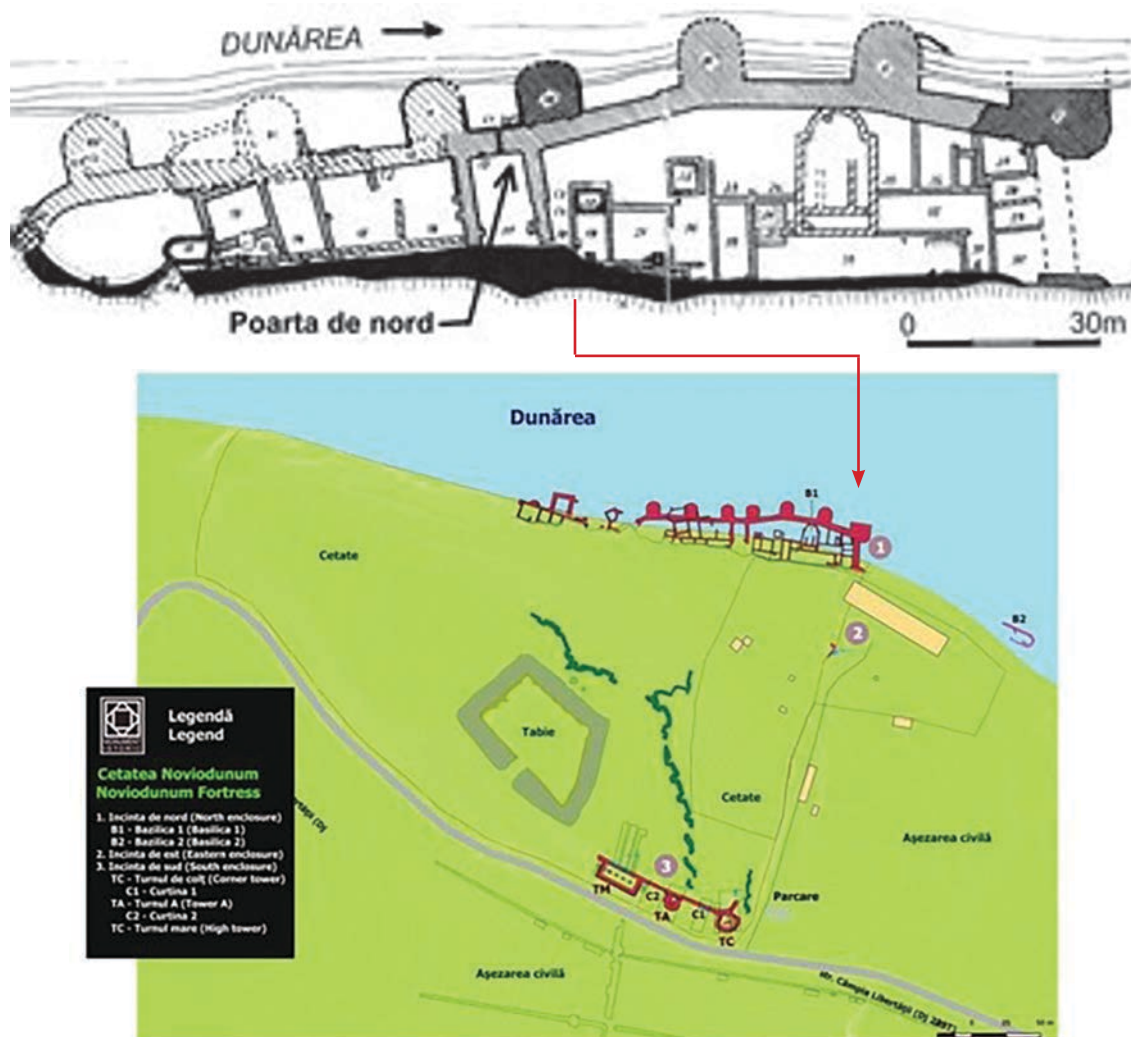

Fig. 2. Planul cercetărilor arheologice de la Isaccea-Noviodunum. Localizare Incintă Nord.

Totodată, s-a observat existența unor edificii importante – două *thermae*, locuințe, o *basilica* și zidul de incintă nordic prevăzut cu șapte turnuri de apărare semicirculare la exterior, dintre care două flancau o poartă sau o instalație portuară. Eroziunea accentuată a malului, efecuată de apele fluviului, nu au permis evidențierea edificiilor și etapelor de locuire atribuite perioadei medio-bizantine. Punctual au fost înregistrate complexe menajere, instalații de încălzit-gătit, locuințe, „numeroase descoperiri mărunte”, material ceramic divers, care acoperă intervalul secolelor X-XIV. Acest aspect sugerează, la finalul sec. al X-lea, o reutilizare a incintei nordice din perioada romano-bizantină.

S-au realizat observații și în august-septembrie 1990, prilej cu care s-a efectuat o „acțiune de curățare și trecere în plan a turnurilor de la incinta nordică, perfect vizibile pe plaja de pe malul Dunării, fiind completată cu o verificare a zonei aflată la nord-vest de bazilica creștină” (Mănucu-Adameșteanu, Gh.A., 2021). I. Barnea a consemnat, în carnetele de șantier, distanțele între elementele de fortificație și „vadul apei” pentru anul 1986. Pentru anul 1990 (Fig. 3, Fig. 4), „apele Dunării sunt mai scăzute ca în alți ani”.

Fig. 3. Isaccea-Noviodunum, 1990 (Foto: Arhiva ICEM Tulcea).

Fig. 4. Isaccea-Noviodunum, 1990 (Foto: Arhiva ICEM Tulcea).

Realizarea unor comparații pentru Incinta de Nord, Faleză sau Malul Dunării, denumire sub care apare ceea ce numim astăzi Incinta de Nord, arată o schimbare a cursului Dunării cu efecte devastatoare asupra elementelor de fortificație. În perioadele cu nivel scăzut, malul prezintă configurații diferite. Preluarea depunerilor aluvionare din zona de nord-vest a promontoriului și depunerea acestora în zona vestivă a Pontonului Vechi, „disparația” depunerilor consistente de nisip (aproximativ 1,5 m) de la Pontonul Vechi sau depunerile aluvionare la vest de acesta sunt observații efectuate în urma monitorizării malului Dunării. (Mănucu-Adameșteanu, Gh.A., 2021; Stănică, A.D., 2023).

Începând cu anul 2002, colectivul de cercetare a monitorizat fenomenul eroziunii malurilor Dunării și efectelor schimbării cursului asupra incintei de nord a cetății, fapt ce a condus la o restrângere/extindere a ariei locuite. Proiectul de cercetare a vizat obținerea de date batimetrice, cu scopul de a evidenția aspectul, direcția de dispunere a structurilor submerse, suprafața afectată și identificarea instalațiilor portuare. Un alt obiectiv îl constituie cercetarea geoarheologică a sitului arheologic Noviodunum, în vederea identificării locației/locațiilor portului antic/porturilor antice, în contextul mai larg al liniei Dunării Inferioare, care corespunde limitei graniței romane cunoscută sub denumirea de *Limes Romanus*. S-a urmărit identificarea posibilelor structuri portuare (bazine portuare, chei, docuri, diguri) și structurile terestre adiacente (antrepozite), care reprezintă o direcție de cercetare de o importanță majoră, având în vedere rolul deținut de situl Noviodunum, ca bază a flotei romane de la Dunărea de Jos – *Classis Flavia Moesica*. De asemenea, un alt aspect luat în considerație se referă la utilizarea acestor structuri, precum și eventualele reparații ale acestora, precum și implicarea în vastul comerț din secolele X-XV a sitului de la Noviodunum.

Revărsarea și retragerea ciclică a Dunării afectează semnificativ ruinele laturii de nord a cetății Noviodunum, astfel că monumentele cercetate și înregistrate în anii '50 și '70 ai secolului trecut, se degradează de la an la an.

În urma activităților de monitorizare, în punctul Pontonul Vechi, aflat în continuarea Incintei de Nord, spre est, a fost semnalată prima dată, în anul 2003, existența unor edificii, apoi observațiile au continuat în anul 2005, dar oscilațiile nivelului Dunării și aluviunile depuse de aceasta au făcut imposibilă o continuare a investigațiilor în anii următori. Pontonul Vechi reprezintă locația unde a existat un număr de cel puțin patru structuri din lemn, care aparțineau unor debarcadere utilizate pentru încărcarea de cereale sau îmbarcarea/debarcarea echipelor de muncitori și specialiști implicați în lucrările pentru rețelele de înaltă tensiune, conducte de gaz etc.

În primăvara anului 2011, în punctul Pontonul Vechi, au fost observate noi segmente de ziduri, care ne indică prezența unor edificii. De această dată, zidul observat la suprafața solului, cu o lățime de 1,70 m, diferit de descoperirile anterioare, ne-a atras atenția în mod deosebit.

În luna iunie a anului 2012, în nord-estul falezii a fost observat același segment de zid, orientat est-vest. Acesta este situat la aproximativ 100 m est de ruinele incintei de nord, înregis-

trată de I. Barnea, și se află în afara traseului cunoscut al zidului de incintă. Odată cu retragerea/scăderea cotelor apelor Dunării, în luna septembrie, la o atentă cercetare a zonei am identificat în continuare și un segment de zid ce părea ușor curb, astfel că există posibilitatea existenței aici a unui important edificiu, probabil o bazilică (**Fig. 5**).

Fig. 5. Noviodunum 2013. Pontonul Vechi (Foto aerian).

În cadrul unui protocol încheiat între ICEM Tulcea și Universitatea Aix-Marseille (AMU), în iulie 2020, au fost reluate cercetările în punctul Pontonul Vechi (Bivolaru, Al. *et al.*, 2019; Bivolaru, Al. *et al.*, 2022). A fost identificat un edificiu, fiind observate două momente: unul de abandon/incendiere și unul de nivelare/amenajare, care oferă o sugestie importantă cu privire la utilizarea terenului din proximitatea malului Dunării între a doua jumătate a sec. I p.Chr. și mijlocul sec. al III-lea p.Chr. Cele două edificii cercetate sugerează existența unor antrepozite în apropierea bazinului portuar, ce oferea și legătură directă cu rețeaua de drumuri. Nu trebuie exclusă existența unui „cartier” ce deservea *Classis Flavia Moesica*, având în vedere că vadul de traversare a Dunării se află la 800 m spre est de acest punct. Astfel, se poate explica rețeaua de valuri din Pământ existente pe latura de est a sitului. De asemenea, un bazin portuar putea fi amenajat în această zonă, pentru a putea fi accesat cu ușurință de ambarcațiunile civile și militare.

Intervenția arheologică

În anul 2002, la începutul lunii septembrie, nivelul scăzut al Dunării ne-a permis să observăm un aliniament de pari în zona turnului 3 (T3). Parii de lemn nu au fost înregistrați de săpăturile arheologice cu caracter de salvare de pe faleza Dunării (Incintă Nord), efectuate în anii 1955, 1956, 1970, 1971. Cu acest prilej a fost efectuat un sondat în zona Turnului 3. Perimetrul

investigat a fost curățat de depunerile de nisip și pietriș. A fost înregistrat un semicerc din pari (piloți) de lemn, care au fost bătuți în solul nisipos. Acești piloți de lemn erau dispuși pe două, trei și patru rânduri și erau mărginiți sau încadrau la vest și la est blocuri paralelipipedice din piatră și pietre de dimensiuni mici.

La turnul 2 a fost observată aceeași structură din piloți de lemn dispuși pe două, trei sau patru rânduri și încadrați de câte două blocuri de piatră, la est și la vest. În urma sondajului efectuat în zona turnului 3 s-a putut constata că parii erau ascuțiți la un capăt, aveau lungimea între 0,60-0,90 m și diametrul cuprins între 0,08-0,18 m. Piloții de lemn au fost bătuți în solul nisipos, partea superioară (capetele) a fost acoperită cu piatră și mortar (cu mici bucățele de cărămidă). Constructorii antici au folosit piloții de lemn și platforma de mortar, ca soluție tehnică pentru a stabili terenul în vederea edificării construcției de piatră. Din platformă se mai păstrează un mic segment, ce se leagă de zidul de incintă. Și în interiorul semicercului au apărut pari din lemn, fie grupați, fie separați, lucru care ne-a făcut să presupunem că, la momentul realizării construcției, pe întreaga suprafață a viitorului turn au fost bătuți piloți în solul nisipos, în vederea consolidării terenului.

În timp, din cauza alternanței nivelului Dunării și a perioadelor de îngheț-dezghet, pietrele și materialul tegular purtat de ape au măcinat platforma de mortar și au distrus piloții din lemn. În fața presupusului Turn de Colț (TI), la aproximativ 2,5 m în fața acestuia, se putea observa un segment dintr-un zid prăbușit, realizat din cărămizi (0,30 m) așezate pe cant și piatră (*opus mixtum*), legat cu mortar de var, nisip, prundiș și mici fragmente de cărămidă. Zidul identificat avea 2 m lățime, 5 m lungime, continuând în apele Dunării încă 10 m, la capătul de sud-est. La curățarea Turnului 3, au fost descoperite câteva obiecte fragmentare de metal, sticlă și un număr mare de monede romano-bizantine. În urma cercetărilor din anul 2003, putem confirma ipoteza colectivului condus de I. Barnea cu privire la momentul construirii turnurilor 2 și 3 ale cetății în epoca romano-bizantină (sec. al VI-lea p.Chr.). Creșterea rapidă a apelor Dunării a dus la întreruperea cercetărilor, fiindu-ne imposibil să înregistrăm și să finalizăm cercetarea în zona turnurilor 2 și 1 (Stănică, A.D., 2003).

În toamna anului 2021 au fost vizibile pentru prima dată în ultimii 22 de ani, resturi de zidărie, aparținând unui Turn de Colț (TI). Erau vizibile laturile de est și nord, ce sugerau un anumit contur. Schimbarea configurației malului, cauzată de eroziunea provocată de apele Dunării, precum și accentuarea pantei pe axa nord-sud, reprezintă un alt aspect care a fost observat. Referitor la presupusul Turn de Colț, nu exista un plan din care să reiasă forma acestuia. Prezența platformei de construcție, dar și dorința de a avea un plan coerent al acestui monument ne-au îndemnat să realizăm săpătura din acest punct.

Nivelul scăzut al Dunării a fost la cote istorice în vara anului 2022, fapt care a permis realizarea de observații inedite pentru Incinta de Nord și presupusul Turn de Colț (Turn I pe planul publicat în anul 1984) (Barnea, I., Barnea, A., 1984). Cu toate că a existat o intervenție în anul 1990, nu avem o completare a planului cunoscut sau care au fost obiectivele acesteia.

În perioada iulie-august 2022, a fost realizată o casetă de 22x21,5 m, plasată în zona cu ruinele presupusului Turn de Colț (TI) (**Fig. 6, Fig. 7**). Ca prim rezultat, s-a reușit delimitarea frontului dinspre Dunăre al acestui turn, fapt ce a presupus îndepărtarea unei cantități mari de piatră, nisip și aluviuni. Planul turnului este unul poligonal, fiind evidențiate două etape constructive ce cuprind și o amenajare a terenului de către constructorii antici. În stratul consistent de nisip au fost descoperite un număr apreciabil de monede ce acoperă perioada modernă, medio-bizantină (remarcăm numărul mare de monede tăiate – stamena devalorizate) și romană, fragmente de la obiecte din metal (fier și bronz), fragmente de brățări și vase sticlă, gloanțe din plumb sau bronz, sigilii medio-bizantine din plumb, dar și ambalaje sau fragmente de plastic.

Fig. 6. Noviodunum 2022. Incintă Nord. Turnul de Colț (TI) (Foto aerian).

Fig. 7. Noviodunum 2022. Incintă Nord. Turnul de Colț (TI)(Foto aerian).

Pentru o cercetare a fundațiilor, au fost investigate laturile de est și de vest. În ambele perimetre au fost identificați câte trei piloni din piatră prinsă cu mortar, care sugerează existența unei faze anterioare, ce poate fi datată pe baza mortarului și stilului constructiv în secolul al IV-lea. În lipsa unor analogii, pentru datarea acestor elemente avem o exemplificare tot la Noviodunum, cu pilonii din Turnul Mare (Stănică, A.D. *et al.*, 2022; Stănică, A.D., 2023).

Distanța dintre piloni nu este una standard, fapt care a presupus existența unei diferențe de nivel, dar și o posibilă destinație, cea de debarcader. Fundațiile acestor piloni, săpate într-un sol galben-nisipos, nu se află la aceeași cotă. Acest aspect sugerează existența unor platforme din lemn, care puteau fi mutate în funcție de nivelul apelor Dunării.

O altă ipoteză, pe care o avansam în urma cercetărilor din anul 2022, era legată de interpretarea existenței aliniamentelor de piloni la malul Dunării, ca adăpost pentru ambarcațiunile flotei romane (*liburna*). Acest aspect evidențiază o eroziune a malului cu efect direct asupra structurilor portuare cu amenajările specifice, a elementelor fortificației romane târzii și eventuale refaceri din epoca medie bizantină.

Piloții din lemn au fost identificați pe latura de vest a turnului (**Fig. 8**). Aceștia formează un arc de cerc, fiind bătuți în aluviuni. Parii din lemn sunt ascuțiți la partea inferioară, iar la partea superioară sunt erodați. Sunt dispuși pe trei rânduri, majoritatea circulari în secțiune, cu dimensiuni cuprinse 5-26 cm. Există și un număr de doi piloți din lemn, care sunt rectangulari.

Pe latura de nord-vest a fost surprinsă o parte dintr-un zid prăbușit, pe o lungime de 5 m, care continuă și în apele fluviului încă 3 m. Se observă alternanța de piatră și rânduri de cărămizi, specifică zidurilor realizate în tehnica *opus mixtum*. Mortarul utilizat are culoare bej-roșiatic, cu multe fragmente ceramice, granule de nisip și pietricele. Acest fragment de zid prăbușit reprezintă mare parte din elevația turnului.

Pe latura de est, între pilonii 1 și 2, a fost descoperită la 0,60 m adâncime, în stratul de aluviuni, o scândură din lemn ce avea lungimea de 2,03 m și o lățime de 0,20 m. La unul din capete, pe ambele laturi, prezintă o „decupare”, care indică faptul că această scândură era integrată într-o platformă/podeț. Lângă această scândură a fost descoperit un vas din argint care, după formă și analogii cu descoperiri similare, dar din sticlă, se poate data în secolele XI-XII. Pe toată lungimea acestei extinderi, ce prezenta o adâncime de 0,20 m la nord și 1,20 m la sud, a fost surprins un strat consistent de aluviuni, care în nivelurile sale inferioare prezenta fragmente de amfore bizantine, formele doi și trei (secolele XI-XII).

Principalele etape constructive ale turnului cuprind o fază inițială de amenajare a terenului prin baterea de piloți din lemn (plop) în solul aluvionar, urmată de o platformă din mortar hidrofug, peste care s-a realizat o „țesătură” din bârne de lemn (stejar), apoi baza turnului.

Din platforma de bârne s-a păstrat un mic segment cu dimensiunile de 4,80x2,80 m. Distanța între bârne este de 0,50/0,80 m, iar între traverse de 1 m. Pe toată platforma se poate observa amprenta acestor bârne, care erau rotunde sau pătrate în secțiune. La un moment dat, Dunărea a distrus o mare parte din platforma realizată din bârne de lemn. Segmentul păstrat era acoperit cu un strat consistent de nisip, din care au apărut mici fragmente de sticlă, borcane (cu ștanța STAS), șuruburi sau sârme din metal.

În arhiva ICEM Tulcea am identificat o serie de fotografii, date august 1990, ce documentează intervenția arheologică și rețeaua din bârne de lemn, parte componentă a Turnului de Colț (TI). Din păcate, I. Barnea nu a consemnat în carnetul său de săpătură această descoperire.

În ce privește materialul ceramic de perioadă medie-bizantină, avem consemnate pe latura de est a Turnului de Colț (TI) în straturile de aluviuni, care ne indică și o distrugere a turnului, un număr de treizeci și unu de fragmente ce aparțin amforelor bizantine doi și trei (Tip Gunsenin).

La Dinogetia, un număr mare de fragmente din amforele de tipul trei a apărut și în nivelul locuințelor de suprafață din incinta fortificată a aceleiași așezări, datat cu monede din timpul împăraților Alexios I și Ioan II Comnenul (1081-1143). În contextele de la Noviodunum, amforele tip doi și tip trei sunt date larg între secolele XI-XII.

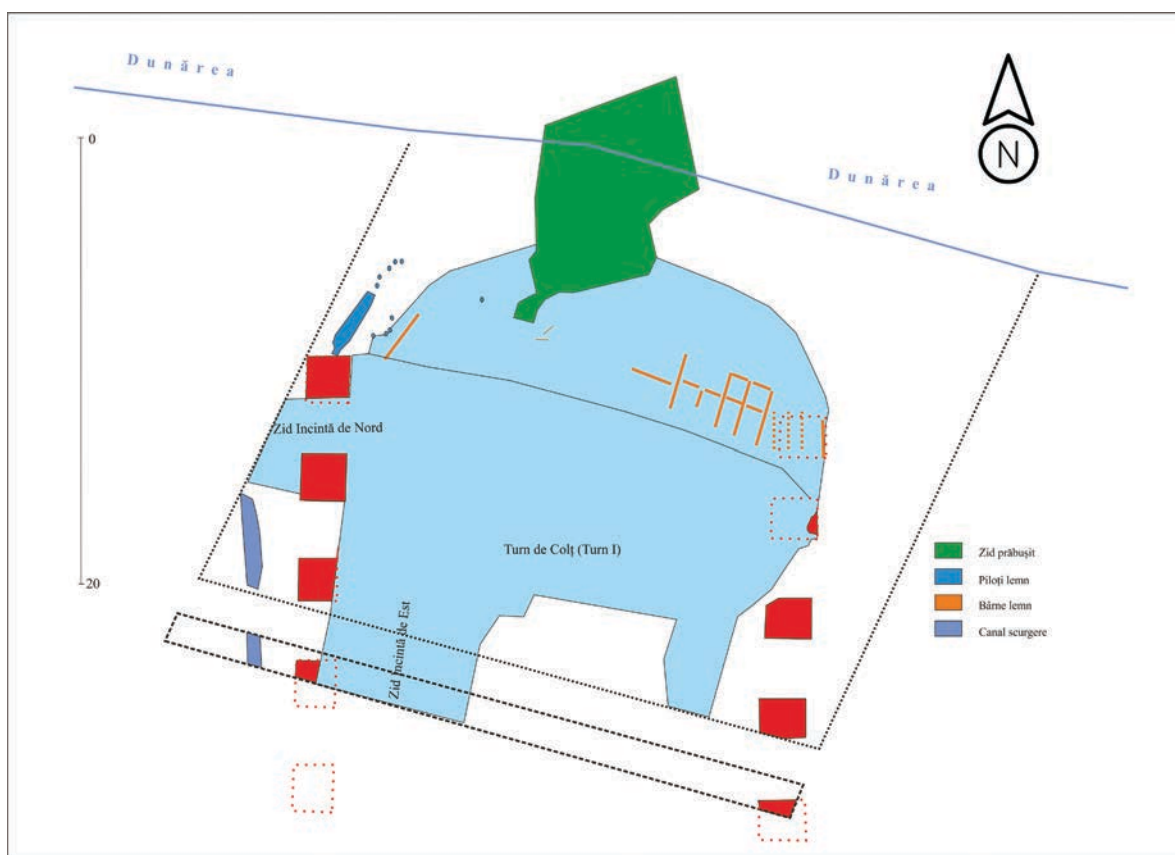

Fig. 8. Noviodunum 2022. Incinta Nord. Turnul de Colț (TI). Plan.

Roci și mortare utilizate

Cercetarea noastră a cuprins observații realizate pentru mortarul și rocile folosite la construcția turnului și pilonilor.

Pentru frontul turnului și zidul prăbușit avem un mortar hidrofug, pe bază de var, nisip fin, mici fragmente de cărămidă, fragmente ceramice și scoici (pisate?). Rocile identificate sunt: calcar roșu (Triasic), gresii triasice (maronii, roșiatice, gălbui), bazalt și predominant calcar cenușiu (Triasic).

În cazul platformei turnului, avem un mortar bej, ce conține bucăți de calcar roșu (local), nisip, spărturi de cărămidă pisată, pietriș (granule maronii). De asemenea, în embleton întâlnim fragmente de *tegulae*, bucăți de calcar și o toartă de amforă tip Zeest 84-85 (secolele II-III p.Chr.).

La piloni a fost utilizat un mortar de culoare gri, grunjos, cu var, nisip, pietricele și scoici în compoziție. Rocile utilizate sunt reprezentate de un calcar cenușiu (Triasic) local (Stănică, A.D. *et al.*, 2022).

Platforma din bârne

S-a păstrat un mic segment din platforma utilizată de constructorii antici. Aceasta are 4,80x2,80 m. Distanța între bârne este de 0,50/0,80 m, iar între traverse de 1 m. Pe toată platforma se poate observa amprenta acestor bârne, care erau rotunde în secțiune, sau pătrate. La un moment dat, Dunărea a distrus o mare parte din platforma realizată din bârne de lemn. Segmentul păstrat era acoperit cu un strat consistent de nisip, din care au apărut mici fragmente de sticlă, borcane (cu ștanța STAS), șuruburi sau sârme din metal.

Materiale arheologice

În urma cercetării efectuate pe latura de nord a cetății Noviodunum, în zona Turnului de Colț (TI), au fost prelucrate un număr de 3.629 de fragmente ceramice. Acestea sunt specifice celor două mari perioade istorice în care a evoluat situl de la Noviodunum – epoca romană și perioada medie-bizantină. În ceea ce privește categoriile funcționale, au fost înregistrate 186 de fragmente ceramice care aparțin unor recipiente de transport (amfore), 49 de fragmente ce aparțin veselei de masă (atât forme închise, cât și forme deschise), 62 de fragmente ceramice care aparțin unor tipuri de oale sau alte recipiente întrebuințate la prepararea hranei și 6 exemplare de opaițe în stare fragmentară. La acestea se adaugă 19 fragmente ce nu pot fi clasificate în mod cert într-o anumită categorie funcțională.

Din punct de vedere al zonei de proveniență a materialului ceramic specific epocii romane, se poate concluziona că majoritatea acestuia a fost produs în centrele din aria bazinului pontic (litoralul nordic al Turciei) și în zona Dunării de Jos (provincia Moesia Inferior). Remarcăm și prezența unor importuri din spațiul egeean, cum ar fi amfora pentru ulei Dressel 24 și veselă de masă produsă în zona pergameniană. Câteva fragmente ceramice (în special ceramică de masă) pot fi atribuite unor ateliere din zona Dunării Mijlocii, acestea fiind importate din centre de producție situate în Moesia Superior.

Pentru materialul ceramic specific epocii romane, din punct de vedere al zonei de proveniență, majoritatea acestuia a fost produs în centrele din aria bazinului pontic (litoralul nordic al Turciei) și în zona Dunării de Jos (provincia Moesia Inferior). Se remarcă prezența unor importuri din spațiul egeean, cum ar fi amfora pentru ulei Dressel 24 și veselă de masă produsă în zona pergameniană. Pentru ceramica de masă sunt semnalate fragmente ceramice care pot fi atribuite unor ateliere din zona Dunării Mijlocii, acestea fiind importate din centre de producție situate în Moesia Superior.

Eșantionul descoperit în campania anului 2022 este încadrat din punct de vedere cronologic între finalul secolului I a.Chr. și începutul secolului III a.Chr. Aproape toate fragmentele ceramice tipice aparțin acestui interval cronologic, fie că ne referim la materialul amforic (se observă cantitatea consistentă a amforelor forma Șelov, variantele B și C) sau la ceramica de masă (ceramică pontică și ESC). În materialul studiat au fost identificate foarte puține fragmente ce aparțin unor farfurii focene, specifice primei jumătăți a secolului al VI-lea a.Chr., însă acestea prezintă urme puternice de rulare de către apele Dunării. Prezența materialului amforic, ceramica de masă, ceramică de bucătărie etc, nu reprezintă o noutate pentru perimetrul Incintei Nord sau zona dintre aceasta și Pontonul Vechi. În fiecare an, retragerea apelor Dunării, prezintă situații diferite, în care fragmentele ceramice (sparte proaspăt) specifice epocii romane, în special amfore, sunt într-un număr foarte mare. Acest aspect, ne îndreptățește să plasăm aici existența unui port comercial pentru intervalul cronologic cuprins între sec. I și VI a.Chr.

Din punct de vedere statistic, vasele de transport reprezintă cele mai numeroase descoperiri, specifice pentru perioada medie-bizantină atât cantitativ cât și tipologic. Avem consemnate pe latura de est în straturile de aluviuni, care ne indică și o distrugere a turnului, un număr de 31 de fragmente ce aparțin amforelor bizantine doi și trei (Tip Gunsenin).

Amforele din tipul doi, cunoscute și sub denumirea de amfore piriforme cu guler, sunt ceva mai mari decât cele incluse în tipul unu și puțin mai târzii, în ceea ce privește datarea. Acestea au corpul ovoidal, alungit, cu diametrul maxim în zona umerilor și fundul rotunjit. Majoritatea au înălțimea cuprinsă între 0,50-0,90 m, diametrul maxim de 0,30-0,35 m și capacitatea de 7-10 litri. Categoria cea mai veche include un număr relativ redus de amfore, la care se remarcă o calitate superioară a pastei, ce pot fi datate în prima jumătate a secolului al

XI-lea. Acest tip a circulat o perioadă scurtă de timp, până pe la mijlocul acestui secol sau până la sfârșitul secolului al XI-lea, ori începutul celui următor.

Amforele de tipul trei, cunoscute în literatura de specialitate și sub denumirea de amfore piriforme cu toarte supraînălțate, au o înfățișare mai zveltă și sunt lucrate dintr-o pastă de calitate inferioară. Tipul trei are toarte ovale în secțiune, masive, mult înălțate peste nivelul gurii, care este mai mică și parcă ascunsă între acestea. În contextele de la Noviodunum, amforele tip trei sunt datate larg între secolele XI-XII.

Din punct de vedere statistic, ceramica de bucătărie se remarcă printr-un număr mic de fragmente. În eșantionul studiat, avem oala cu corp bitronconic (denumită generic și vas borcan) și buza profilată și evazată. Aproape toate fragmentele prezintă urme de ardere secundară, iar forma și pasta din care sunt lucrate (nisipoasă, de o calitate inferioară, ce are în compoziție degresanți precum granule pisate de calcar alb, cochilii de melci) sugerează ca loc de producție un atelier local.

Concluzii

Cercetările arheologice, efectuate în anul 2022 la Noviodunum, au permis realizarea de observații stratigrafice, o conturare a Turnului de Colț (TI) și stabilirea unor etape cronologice în evoluția amenajării/utilizării Incintei de Nord. Constructorii antici au utilizat o zonă cu sol aluvionar, fapt ce a determinat identificarea de soluții tehnice adecvate.

Astfel, nu avem o retragere a incintei romane târzii, așa cum se bănuia, ci o amenajare nouă în secolul al VII-lea a.Chr., ce a suprapus structuri anterioare, precum și o utilizare și într-o perioadă mai târzie (medie-bizantină) secolele X-XII. A fost documentată existența unei structuri portuare sau adăpost pentru liburne și s-a stabilit momentul ruinării segmentului de Incintă Nord în urma unui cataclism, produs undeva la primele două decenii ale secolului al XII-lea.

Referințe

- Barnea, I., Barnea, Al., 1984. *Săpăturile de salvare de la Noviodunum*, în „Peuce S. N.”, vol. 9, pp. 97-106.
- Baumann, V.H., 2010. *Noviodunum. Șantier arheologic 1995-2009*. Tulcea.
- Bivolaru, Al., Morhange, Ch., Stănică, A.D., Botez, V., Vladu, A., Livanov, O., 2019. *Faleză Est*, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România 2020, Campania 2019*. București, INP, pp. 179-183.

- Bivolaru, Al., Morhange, Ch., Stănică, A.D., Sava, T., Pascal, D., Mocanu, M., 2022. *Geoarchaeological investigations of the river harbours of Noviodunum – The headquarters of the Roman Imperial feet (Lower Danube, Romania)* în „Journal of Archaeological Science: Reports”, vol. 45, pp. 1-21.
- Călători străini S.N. Supliment 1. *Călători străini despre Țările Române*, Serie Nouă, Supliment 1, coord. Andreescu, Șt. București, 2011, Editura Academiei Române, p. 87.
- Călători străini S.N. 6. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie Nouă, vol. VI, coord. Bușă, D. București, 2010, Editura Academiei Române, p. 64.
- Cantemir, Dimitrie, 2019. *Istoria creșterilor și a descreșterilor curții Othmanice sau aliothmanice*. București, Editura Știința.
- Cronici turcești 1. Cronici turcești privind Țările Române (sec. XV-mijlocul sec. XVII), Guboglu, M., Mehmet, M. (eds.), 1966. București, Editura Academiei R.S.R., pp. 264-265.
- Cronici turcești 2. Cronici turcești privind Țările Române (sec. XVII-mijlocul sec. XVIII), Guboglu, M. (eds.), 1974. București, Editura Academiei R.S.R., pp. 113, 333-334.
- Mănucu-Adameșteanu, Gh.A., 2021. *Așezarea urbană fortificată Isaccea-Noviodunum-Vicina, Secolele IX/X-XV*. București, Editura Mistral.
- Stănică, A.D., 2003. „Sector: Faleză”, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. București, 2004, CIMEC.
- Stănică, A.D., 2016. *Cartografia cetăților medievale dispărute din Dobrogea. Studiu de caz: fortificațiile turcești*, în „Peuce S. N.”, vol. 14, pp. 187-224.
- Stănică, A.D., Mocanu, M., Stănescu, R., Livanov, O., 2022. „Incintă Nord”, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. București, 2023, INP, pp. 158-160.
- Stănică, A.D., 2023. „Incintă Nord”, în *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. București, 2024, INP, pp. 164-167.

